

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.24.021.8

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ СФЕРИ ОСВІТИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Авдєєва О.М.

Донбаська державна машинобудівна академія

Досліджено досвід успішного функціонування дослідницьких університетів у світі. Дана характеристика сучасного стану діяльності установ сфери освіти в Україні на прикладі вищих навчальних закладів. Визначено пріоритетні напрями реформування сфери освіти в Україні. Дана оцінка можливостей впровадження Проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років на сучасному етапі економічного розвитку країни. Внесені пропозиції з розв'язання проблем, які гальмують економічний розвиток сфери освіти.

Ключові слова: освіта, університет, господарська діяльність, фінансова автономія, науково-дослідна робота, кампус.

Постановка проблеми. Перед сучасним українським суспільством постала системна та не єдина проблема – подальший розвиток культурно-освітньої діяльності в конкурентних умовах функціонування ринку. З одного боку, сфера освіти є одним з напрямів державного моніторингу й регулювання, що передбачає існування чіткої вертикалі установ державної форми власності у сфері освіти. З іншого ж – на ринок освітніх послуг увійшли комерційні структури і достатньо успішно конкурують із державними закладами освіти. Вагомим є й нормативне регулювання та соціальне забезпечення держави, що прописано у Конституції та інших нормативно-правових актах України. Немаловажною щороку стає проблема якості надаваних освітніх послуг та запитуваності фахівців – випускників установ сфери освіти. Для українців стало природним отримувати освіту у державних установах, адже майже століття цей контент суспільного існування був у підпорядкуванні держави. На даний час бюджет України, з одного боку, та розвиток ринкової економіки, з іншого, формують нові підвалини для розвинення практики функціонування закладів освіти. Передусім, це позначається на господарській діяльності установ сфери освіти, а також сукупності відносин, в які вони вступають, з метою надання специфічних послуг. Специфікою освітніх послуг сьогодення є те, що навчальний заклад має допомогти слухачеві сформуванню візії своєї професії, набуття компетентних переваг з фаху на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблема за різними аспектами дослідження стала предметом дискусії таких закордонних вчених, як Альтбах Ф., [Altbach P.], Бішоп Дж. [Bishop J.], Вінстон Г., Гребнев Л., Жураковський В., Кроуфорд Р. [Crawford R.], Нехиба [Nechyba T.], Федоров І. та ін. [1–5; 7; 8]. В Україні цією науковою проблемою займаються Грещенко О., Рогозян Ю., Романовський О., Романченко К., Шевчук А. та ін. [6; 10–13]. Наразі існує Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., підготовлений у 2014 р., який залишається у такому статусі донині [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За наявності значної кількості наукових праць, дискусій тощо, в Україні проблема перспектив, зокрема економічних, у сфері освіти залишається не вирішеною.

Метою статті є систематизація світового досвіду функціонування закладів освіти та їх економічних можливостей в сучасних умовах буття.

Виклад основного матеріалу. Комплексність і складність проблеми застосування закордонного досвіду відносно економічних можливостей сфери освіти у вітчизняну практику підтверджується тим фактом, що закордонні освітні заклади пристосувалися до ринкової економіки не тільки своєї країни, а і світу [1–5]. Їх господарська діяльність пристосована до мінливих умов функціонування, а освітня діяльність інтегрована у світовий освітній простір. Наразі польські університети (як приватні, так і державні) з метою збереження даної сфери, її частки у структурі національної економіки, збереження робочих місць, інтелектуального капіталу нації у 2016 р. почали активну політику здешевлення освітніх послуг та розширення наукової складової через утворення майже у кожному вищій кампусів. Так, Лудзький університет, Краківський педагогічний університет, Люблинський політехнічний університет та Ченстоховський політехнічний університет вдвічі знизили ціни на всі (перші два вищі) та окремі (всі інші) спеціальності. Частково знизив оплату за навчання Державний університет ім. Марії Складовської-Кюрі (м. Люблін). Ці університети, бажаючи бути запитуваними з боку абітурієнтів, знижують вартість навчання, але при цьому отримують міжнародні сертифікати акредитації та не зменшують бюджетів свого існування й розвитку. Альтернативами фінансових притоків виступають надходження від грантів, програм підтримки та результатів наукової діяльності. У даному разі також доцільно навести позитивний досвід інших вишів світу. Так, Пхоханський університет науки і технології (Республіка Корея) на даний час є всесвітньвідомим університетом. Унікальність Пхоханського університету науки і технології полягає у тому,

що, з часу свого заснування у якості приватного університету, протягом двох десятиліть він досягнув рівня університету світового класу, географічно перебуваючи не у центрі країни. Формулою його успіху стало [7]:

засновником був Пхоханський металургійний комплекс (на той час другий великий виробник сталі у світі);

географічне розташування, зручне для засновника, як основного користувача новітніх технологій університету;

застосування креативних управлінських стратегій для залучення талановитих вчених і студентів;

акцент функціонування зроблений не на передачі викладачами знань новому поколінню, а на функціонуванні університету як дослідницького;

наявність власної концепції розвитку;

викладацький корпус утворено з докторів наук корейського походження, більша частка яких була запрошена із-за кордону;

висококласний соціальний пакет для викладачів, який містив такі пропозиції – повний доступ до дослідницьких лабораторій, викладацьке навантаження у два-три курси на рік, річна відпустка через кожні шість років роботи, конкурентоспроможна заробітна плата, квартири для співробітників поряд з кампусом;

управлінська й фінансова автономія;

самооновлення контингенту науковців за напругами досліджень;

інтернаціоналізація освітнього процесу.

Результати функціонування цього університету проявляються у якісних та кількісних показниках функціонування та увазі з боку держави. Так, бюджет Пхоханського університету науки і технології збільшився з 15 млн дол. США у 1987 р. (на момент заснування) до 170 млн дол. США у 2009 р. Впродовж перших п'яти років існування фінансова залежність університету від Корпорації-засновника приблизно складала 80%, в останні роки вона знизилася до 30%. Зниження фінансової підтримки з боку Пхоханського металургійного комплексу було компенсовано за рахунок зростання доходів, які університет отримував від науково-дослідної роботи. Цей дохід за останні роки зріс до 40%. Незважаючи на фінансові успіхи, університет зберіг частку оплати за навчання та інші збори у сукупному доході на рівні не нижче 10%. Ще одним якісним індикатором успішності цього вищу є те, що за відсутності культури добродійності у корейському суспільстві, частка благодійних внесків у сукупному доході досягла майже 5%. Частка державного фінансування цього приватного вищу на початку 1990-х років складала майже 3% від сукупного доходу вищу, однак за перше десятиліття нового століття державне фінансування науково-дослідної роботи, студентських стипендій і навіть операційних бюджетів Пхоханського університету науки і технології зросло до 30%.

Ще одним з успішних вищів країн, які тільки нарощують свої економічні можливості, і чий досвід є у більшому ступені наближеним до наших реалій та перспектив є Монтеррейський інститут технології і вищої освіти (Мексика). Фінансова модель Монтеррейського інституту технології і вищої освіти являє собою приклад успішного

приватного університету, який офіційно не отримує прямого фінансування від держави. Фінансова база цього університету будується в основному за рахунок плати студентів за навчання, доходів від лотереї, оплати контрактних послуг і пожертвувань від приватних осіб і компаній. Створення матеріальної інфраструктури різних кампусів стало можливим насамперед завдяки кампаніям по збору коштів, націленим на місцевих спонсорів, а також завдяки ресурсам, отриманим від загальнонаціональних лотерей. Генеральний директор кампусу несе відповідальність за забезпечення його безбитковості. Монтеррейський інститут технології і вищої освіти являє собою дорогий навчальний заклад, що обслуговує в основному середні й вищі верстви мексиканського суспільства. Ретельно продумана і добре керована фінансова система дозволяє йому надавати адресні стипендії та кредити значному числу своїх студентів. Основні державні фінансові програми, які реалізуються (пряму або опосередковану) під час функціонування цього вищу, – це:

стипендії аспірантам у розмірах, які дають їм можливість тільки навчатися;

пільгова податкова політика;

консультативні послуги державним установам різних рівнів;

конкурси і гранти у галузі науки і технічних інновацій, ініційовані міжнародними, державними і регіональними органами влади.

Сучасна стратегія Монтеррейського інституту технології і вищої освіти в області наукових досліджень включає наступні компоненти [7]:

забезпечення конкурентоспроможності вищу в залученні науковців;

ведення досліджень тільки в областях, визнаних університетом пріоритетними;

підтримка створення центрів та інститутів;

фінансова підтримка ряду дослідних кафедр, що фінансуються зі спеціальних фондів;

прив'язка роботи дослідників до спеціальної системи показників успішності, що включає довгостроковий сталий розвиток, патенти, наукові публікації тощо;

зв'язок дослідницької роботи з розвитком нових компаній і промисловим застосуванням.

У даний час в Російській Федерації також функціонує науково-дослідний університет світового рівня – Вища школа економіки є найбільшим соціально-економічним дослідницьким і навчальним центром у Східній Європі. Кампуси Вищої школи економіки знаходяться у чотирьох російських містах: Москві, Санкт-Петербурзі, Нижньому Новгороді і Пермі [8].

Слід зазначити, що специфікою сучасного дослідницького університету є:

низький коефіцієнт співвідношення студентів та викладачів;

превалювання кількості аспірантів над кількістю студентів ОКР «бакалавр»;

низька вартість навчання;

проживання студентів у кампусі;

високоякісна середа, утворена у кампусі;

наявність ендаументу, добродійних внесків або альтернативних капіталовкладень на безповоротній основі, які б переслідували мету розвитку економіки знань в межах конкретного університету.

Визнаючи достатньо успішну світову практику зародження й функціонування університетів світового рівня, доцільно визначитися із найближчими пріоритетами у сфері освіти в Україні. Така робота не є фрагментарною, вона проводиться системно вітчизняними науковцями та урядовцями. Однак системних дій з реформування сфери освіти, окрім впровадження реформ загальноосвітньої школи, проведення зовнішнього незалежного тестування та адаптація Болонського процесу у вищу школу, немає. Не підведено також підсумків із результативності впровадження названих заходів. Існує статистична звітність, однак соціальне опитування, яке б дозволило виявити неясні проблеми, не було проведено. Зокрема, не опрацьовано таке рішення, як перехід на дванадцятирічну освіту у загальноосвітніх школах України з 2016 – чи це стало результатом перенавантаження учнів та розширення комплексу дисциплін, чи то є результатом складної демографічної ситуації, – об'єктивно глибина проблеми не вивчена. Можливості самостійного визначення вишами доцільності використання Болонської системи освіти виникли тільки після тотального запровадження цієї системи у вітчизняних вишах тощо. Відповідно до проведеного вітчизняними науковцями дослідження, загалом визначено системні проблеми сфери освіти в Україні, це [9]:

ставлення владних структур до освіти як до другорядного порівняно з економікою, «витратної», а не інвестиційної, частини державного бюджету;

занепад матеріально-технічної бази, старіння педагогічних кадрів, недостатній приплив молодих спеціалістів;

низька зарплата, зниження соціального статусу працівників освіти;

неефективна, надмірно централізована, застаріла система управління і фінансування установ сфери освіти;

зростання нерівності в доступі до якісної освіти;

некодифікованість і недосконалість освітнього законодавства;

надмірна комерціалізація освітніх послуг та корупція;

зниження якості освіти та падіння рівня знань і вмінь слухачів, моральне старіння методів і методик навчання;

повільне і безсистемне оновлення змісту освіти, його невідповідність світовим аналогам, євроінтеграційним процесам;

зниження якості педагогічних кадрів і кризи педагогічної освіти, часткова професійна деградація;

брак ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти;

зниження якості навчальної літератури та критичний брак передових технологій в освітньому секторі.

Останній пункт Проекту [9] передбачає докорінні зміни в сфері освіти, які мають спрямувати установи цієї сфери на самопереорієнтацію – бути перспективними дослідницькими освітніми закладами світового рівня. Однак механізми для реалізації цього задуму Концепцією не прописані. Наразі в сучасних умовах системної кризи в економіці України реалізувати цю провідну ідею доволі проблемно. Об'єктивно, доцільно починати із унормування економічної поведінки всіх суб'єктів в новій системі соціально-економічних відносин. Для цього необхідно визначити основні елементи (назвати суб'єкта, об'єкт та предмет дослідження), які мають бути трансформовані. Об'єктивно, ті основні елементи, які зараз присутні в Проекті Концепції є застарілими через відсутність результату від його реалізації, впровадження тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, для формування системи заходів, унормування механізму розвитку сфери освіти і активізації українських університетів у статусі дослідницьких зі світовим рівнем функціонування доцільно розуміти, що:

економіка сфери освіти – це економічні відносини економічних агентів сфери освіти з приводу розподілу, використання та обміну обмежених ресурсів для досягнення найкращого соціально-економічного результату у суспільстві;

суб'єктами виступають установи сфери освіти та інші економічні агенти ринку, які, серед іншого, мають за мету розвиток вітчизняної сфери освіти та беруть участь у перерозподільних відносинах з цього приводу;

об'єктом дослідження є економіка сфери освіти;

предметом економіки сфери освіти є вивчення: розподілу обмежених ресурсів між альтернативними способами їх застосування для отримання результатів, співставними з витратами цих ресурсів; обміну одних об'єктів (ресурсів, результатів) на інші, в якому відбувається їх співставність.

Також є логічним, що розв'язання проблем, які існують у системі вищої освіти не дозволить вирішити інші проблеми середньої та професійно-технічної освіти. Але допоки будуть існувати у системі вищої освіти проблеми стосовно результативності надаваних послуг, інші рівні цієї сфери не матимуть «опрацьованого» механізму виходу із тривалої культурно-освітньої кризи, яка наразі продовжує існувати в Україні.

Список літератури:

1. Bishop J. H., Woessmann L. Institutional Effects in a Simple Model of Educational Production // IZA Discussion Paper. – 2002. – № 484.
2. Crawford R. In the Era of Human Capital: the Emergence of Talent, Intelligence and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What it means to Managers and Investments. – N. Y.: Harper Business, 1999.
3. Nechyba T. J. Public School Finance in a General Equilibrium Tiebout World: Equalization Programs, Peer Effects and Private School Vouchers // NBER Working Paper, 5642.
4. Винстон Г. Субсидии, рыночная власть и образовательная среда: особенности экономики высшего образования / Г. Винстон // Вопросы образования. – 2005. – № 1. – С. 87-117.

5. Гребнев Л. С. Образование: рынок «медвежьих» услуг / Л. С. Гребнев // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 3. – С. 54-65.
6. Грiшнова О. А. Освіта як чинник людського розвитку і економічного зростання України / О. А. Грiшнова // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – №1-2. – С. 93-101.
7. Дорога к академическому совершенству: Становление исследовательских университетов / под ред. Ф. Дж. Альтбаха, Д. Салми; пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2012. – 410 с.
8. Жураковский В. Модернизация высшего образования: проблемы и пути решения / В. Жураковский, И. Федоров // Высшее образование в России. – 2006. – № 7. – С. 3-14.
9. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років: проект [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/proek-rozv-osvitu.pdf
10. Рогозян Ю. С. Регiональний досвід оптимізації територіальної організації мережі установ загальної освіти [Електронний ресурс] / Ю. С. Рогозян // Ефективна економіка. – №5. – 2015. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4870&p=1>
11. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія / О. О. Романовський – Вінниця: Нова книга. – 2012. – 504 с.
12. Ромащенко К. М. Ринок освітніх послуг вищої школи як фактор конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / К. М. Ромащенко // Ефективна економіка. – № 5. – 2014. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3014>
13. Шевчук А. В. Регiональні освітні системи: теорія, методологія, практика інноваційного розвитку: монографія / А. В. Шевчук – Львів: Інститут Регiональних досліджень НАН України. – 2014. – 420 с.

Авдеева О.Н.

Донбасская государственная машиностроительная академия

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СФЕРЫ ОБРАЗОВАНИЯ: МИРОВОЙ ОПЫТ

Аннотация

Исследован опыт успешного функционирования исследовательских университетов в мире. Дана характеристика современного состояния деятельности учреждений сферы образования в Украине на примере высших учебных заведений. Определены приоритетные направления реформирования сферы образования в Украине. Дана оценка возможностей внедрения Проекта Концепции развития образования Украины на период 2015-2025 годов на современном этапе экономического развития страны. Внесены предложения по решению проблем, которые тормозят экономическое развитие сферы образования.

Ключевые слова: образование, университет, хозяйственная деятельность, финансовая автономия, научно-исследовательская работа, кампус.

Avdeeva O.N.

Donbass State Engineering Academy

ECONOMIC OPPORTUNITIES EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Summary

There was investigated the experience of successful functioning of research universities in the world. The characteristic of modern state institutions in the sphere of education in Ukraine on the example of higher educational institutions. Priority directions of reforming of education in Ukraine. The estimation of the possibilities of implementation of the Draft Concept of education development in Ukraine for the period 2015-2025, at the present stage of economic development of the country. The proposals for solving the problems that hinder economic development in the sphere of education.

Keywords: education, University, business activity, financial autonomy, research work, campus.